

داستان کوتاه در ایران

(۲)

داستان‌های مدرن

فصل اول

داستان کوتاه مدرن

دکتر حسین پاینده

(استاد نظریه و نقد ادبی دانشگاه علامه طباطبائی)

انتشارات نیلوفر

فهرست مطالب

مقدمه‌ی جلد دوم ۱۱

فصل اول

داستان کوتاه مدرن

- سربرآوردن مدرنیسم از دل محدودیت‌های رئالیسم ۱۵
- ویژگی‌های داستان کوتاه مدرن ۲۲
- شیوه‌ی روایت در داستان مدرن ۲۴
- بیرنگ در داستان مدرن ۲۸
- شخصیت و شخصیت‌پردازی در داستان مدرن ۳۱

فصل دوم

نسبت داستان کوتاه مدرن با شعر غنایی

- داستان مدرن به منزله‌ی داستانی شاعرانه ۳۵
- داستان کوتاه، خویشاوند شعر ۳۷
- ویژگی‌های شعر غنایی ۴۲
- تفاوت‌های از یک شعر غنایی و تحلیل آن ۵۲

«ندای آغاز» ۵۳
 چرا «ندای آغاز» شعری غنایی است؟ ۵۵

فصل سوم داستان کوتاه غنایی (شعرگونه)

بخش نخست: نظریه

نظریه‌ی آیلین بالدشویلر ۶۵
 بررسی نمونه‌ای از توصیف‌های غنایی در داستان کوتاه مدرن ۷۱
 سنت داستان کوتاه غنایی در ادبیات غرب ۷۵

بخش دوم: نقد عملی

نقد چند داستان غنایی نمونه از منظر نظریه‌ی آیلین بالدشویلر ۷۸
 درخت گلابی (گلی ترقی) ۷۹
 فرصت از دست رفته‌ی عشق: روایتگری شاعرانه در داستان «درخت گلابی» ۱۱۱
 نقش‌بندان (هوشنگ گلشیری) ۱۴۴
 آنچه نقش نتوان زد: رویکرد غنایی مدرن به ثبت تلاطم‌های عاطفی در داستان «نقشبندان» ... ۱۵۶

فصل چهارم

داستان مدرن شاعرانه، نظریه‌ای دیگر

بخش نخست: نظریه

نظریه‌ی چارلز می ۱۷۵
 الف. شخصیت به منزله‌ی حالتی ذهنی ۱۷۸
 ب. داستان کوتاه به منزله‌ی طرح‌واره‌ای کمینه ۱۸۲
 پ. داستان کوتاه به منزله‌ی توصیف ساحتی خواب‌گونه ۱۹۳

بخش دوم: نقد عملی

نقد چند داستان غنایی نمونه از منظر نظریه‌ی چارلز می ۱۹۸
 سه‌شنبه‌ی خیس (بیژن نجدی) ۱۹۹
 اشباح واقعی: بازنمایی حالات ذهنی در داستان «سه‌شنبه‌ی خیس» ۲۰۸
 گلیوس بیداری (حسین سنپور) ۲۲۵
 گلیوس در بیداری: طرح‌واره‌ی کمینه در داستان «کابوس بیداری» ۲۳۰
 اسکت‌های بلورآجین (محمد کلباسی) ۲۳۸
 یخچین رویا و واقعیت: ساحت خواب‌گونه در داستان «اسکت‌های بلورآجین» ۲۵۲

فصل پنجم

داستان کوتاه امپرسیونیستی

بخش نخست: نظریه

نظریه‌ی سوزان فرگین ۲۷۳
 امپرسیونیم در نقاشی ۲۷۴
 امپرسیونیم در شعر و داستان کوتاه ۲۷۸
 نمونه‌ای از یک شعر امپرسیونیستی و تحلیل آن ۲۸۱
 «در ایستگاه مترو» ۲۸۱
 چرا «در ایستگاه مترو» شعری امپرسیونیستی است؟ ۲۸۱
 بررسی نمونه‌ای از نثر امپرسیونیستی در داستان کوتاه ۲۸۴
 ویژگی‌های داستان کوتاه امپرسیونیستی ۲۸۷
 نقد زاویه‌ی دید و بازتاباندن احساسات درونی در داستان امپرسیونیستی ... ۲۸۷
 بد پیرنگ در داستان امپرسیونیستی ۲۹۱
 بد نقش استعاری مکان در داستان امپرسیونیستی ۲۹۷

- ت. روایت نامتوالی در داستان‌های امپرسیونیستی ۳۰۱
 ث. سبک‌پردازی و برجسته شدن سبک در داستان امپرسیونیستی ۳۰۳

بخش دوم: نقد عملی

- نقد چند داستان امپرسیونیستی نمونه از منظر نظریه‌ی سوزان فرگینن ۳۰۶**
 رنگ‌ها (پرویز دوائی) ۳۰۷
 خاطرات رنگی: توصیف‌های امپرسیونیستی در داستان «رنگ‌ها» ۳۱۱
 وسوسه‌های اردیبهشت (علی قانع) ۳۱۹
 داستان ناگفته: پیرنگ حذفی در داستان «وسوسه‌های اردیبهشت» ۳۲۵
 سه قطره خون (صادق هدایت) ۳۳۶
 روایتی که نمی‌توان بازگفت: پیرنگ استعارگی در داستان «سه قطره خون» ۳۴۸
 یک دسته موی سیاه (محمد رحیم اخوت) ۳۶۷
 زندگی با خاطره‌ها: تداعی‌های امپرسیونیستی در داستان «یک دسته موی سیاه» ۳۷۷

فصل ششم

بررسی نمونه‌های بیشتری از داستان‌های مدرن

- چند داستان شاخص مدرن ۳۹۵
 باغ تابناک (محمد کشاورز) ۳۹۷
 غنایی نویسی مدرن در داستان «باغ تابناک» ۴۰۳
 چند نکته و چند پرسش برای تأمل بیشتر درباره‌ی این داستان ۴۱۱
 ایستگاه (طاهره علوی) ۴۱۵
 کمینه‌گرایی مدرن در داستان «ایستگاه» ۴۱۸
 چند نکته و چند پرسش برای تأمل بیشتر درباره‌ی این داستان ۴۲۶

- غریبه‌ای در اتاق من (مهرنوش مزارعی) ۴۳۰
 جامعه‌پژوهی مدرن در داستان «غریبه‌ای در اتاق من» ۴۳۳
 چند نکته و چند پرسش برای تأمل بیشتر درباره‌ی این داستان ۴۳۹
 چراغ خطر (فرزانه کرم‌پور) ۴۴۴
 آسیب‌شناسی اجتماعی مدرن در داستان «چراغ خطر» ۴۴۶
 چند نکته و چند پرسش برای تأمل بیشتر درباره‌ی این داستان ۴۵۱
 یک بار هم شده «سوسن» گوش بده (پیمان هوشمندزاده) ۴۵۵
 یک‌پردازی مدرن در داستان «یک بار هم شده «سوسن» گوش بده» ۴۶۶
 چند نکته و چند پرسش برای تأمل بیشتر درباره‌ی این داستان ۴۷۱
 مردی که برنگشت (سیمین دانشور) ۴۷۶
 حرکت به سوی پسامدرنیسم در داستان «مردی که برنگشت» ۴۹۰
 چند نکته و چند پرسش برای تأمل بیشتر درباره‌ی این داستان ۵۰۱
 مراجع فارسی جلد دوم ۵۰۷
 مراجع انگلیسی جلد دوم ۵۱۳
 نمایه ۵۱۷

۲۱۱. ...

۲۱۲. ...

۲۱۳. ...

۲۱۴. ...

۲۱۵. ...

۲۱۶. ...

۲۱۷. ...

۲۱۸. ...

۲۱۹. ...

۲۲۰. ...

۲۲۱. ...

۲۲۲. ...

۲۲۳. ...

۲۲۴. ...

۲۲۵. ...

۲۲۶. ...

۲۲۷. ...

۲۲۸. ...

۲۲۹. ...

۲۳۰. ...

۲۳۱. ...

۲۳۲. ...

۲۳۳. ...

۲۳۴. ...

۲۳۵. ...

۲۳۶. ...

۲۳۷. ...

۲۳۸. ...

۲۳۹. ...

۲۴۰. ...

۲۴۱. ...

۲۴۲. ...

۲۴۳. ...

۲۴۴. ...

۲۴۵. ...

۲۴۶. ...

۲۴۷. ...

۲۴۸. ...

۲۴۹. ...

۲۵۰. ...

۲۵۱. ...

۲۵۲. ...

۲۵۳. ...

۲۵۴. ...

۲۵۵. ...

۲۵۶. ...

۲۵۷. ...

۲۵۸. ...

۲۵۹. ...

۲۶۰. ...

۲۶۱. ...

۲۶۲. ...

۲۶۳. ...

۲۶۴. ...

۲۶۵. ...

۲۶۶. ...

۲۶۷. ...

۲۶۸. ...

۲۶۹. ...

۲۷۰. ...

۲۷۱. ...

۲۷۲. ...

۲۷۳. ...

۲۷۴. ...

۲۷۵. ...

۲۷۶. ...

۲۷۷. ...

۲۷۸. ...

۲۷۹. ...

۲۸۰. ...

۲۸۱. ...

۲۸۲. ...

۲۸۳. ...

۲۸۴. ...

۲۸۵. ...

۲۸۶. ...

۲۸۷. ...

۲۸۸. ...

۲۸۹. ...

۲۹۰. ...

۲۹۱. ...

۲۹۲. ...

۲۹۳. ...

۲۹۴. ...

۲۹۵. ...

۲۹۶. ...

۲۹۷. ...

۲۹۸. ...

۲۹۹. ...

۳۰۰. ...

۲۱۱. ...

۲۱۲. ...

۲۱۳. ...

۲۱۴. ...

۲۱۵. ...

۲۱۶. ...

۲۱۷. ...

۲۱۸. ...

۲۱۹. ...

۲۲۰. ...

۲۲۱. ...

۲۲۲. ...

۲۲۳. ...

۲۲۴. ...

۲۲۵. ...

۲۲۶. ...

۲۲۷. ...

۲۲۸. ...

۲۲۹. ...

۲۳۰. ...

۲۳۱. ...

۲۳۲. ...

۲۳۳. ...

۲۳۴. ...

۲۳۵. ...

۲۳۶. ...

۲۳۷. ...

۲۳۸. ...

۲۳۹. ...

۲۴۰. ...

۲۴۱. ...

۲۴۲. ...

۲۴۳. ...

۲۴۴. ...

۲۴۵. ...

۲۴۶. ...

۲۴۷. ...

۲۴۸. ...

۲۴۹. ...

۲۵۰. ...

۲۵۱. ...

۲۵۲. ...

۲۵۳. ...

۲۵۴. ...

۲۵۵. ...

۲۵۶. ...

۲۵۷. ...

۲۵۸. ...

۲۵۹. ...

۲۶۰. ...

۲۶۱. ...

۲۶۲. ...

۲۶۳. ...

۲۶۴. ...

۲۶۵. ...

۲۶۶. ...

۲۶۷. ...

۲۶۸. ...

۲۶۹. ...

۲۷۰. ...

۲۷۱. ...

۲۷۲. ...

۲۷۳. ...

۲۷۴. ...

۲۷۵. ...

۲۷۶. ...

۲۷۷. ...

۲۷۸. ...

۲۷۹. ...

۲۸۰. ...

۲۸۱. ...

۲۸۲. ...

۲۸۳. ...

۲۸۴. ...

۲۸۵. ...

۲۸۶. ...

۲۸۷. ...

۲۸۸. ...

۲۸۹. ...

۲۹۰. ...

۲۹۱. ...

۲۹۲. ...

۲۹۳. ...

۲۹۴. ...

۲۹۵. ...

۲۹۶. ...

۲۹۷. ...

۲۹۸. ...

۲۹۹. ...

۳۰۰. ...

مقدمه‌ی جلد دوم

سوگند به قلم و آنچه با آن می‌نویسند.

(قرآن، سوره‌ی قلم، آیه‌ی ۱)

هدف اصلی این جلد همان است که در مقدمه‌ی کلی کتاب، در مجلد اول، ذکر کردم: استفاده از نظریه و نقد ادبی برای شناخت داستان کوتاه ایران. اما بر نهاد یا «تزی» که به‌طور خاص در این جلد مطرح خواهیم کرد این است که توفیق داستان کوتاه در ایران را مدیون شعر کلاسیک فارسی (بویژه شعر غنایی) هستیم. شناخت ناکافی از نظریه‌های داستان کوتاه در کشور ما موجب دیدگاه نادرستی شده است که مطابق با آن، شعر و داستان دو حوزه‌ی نامرتبط یا حتی متباین در مطالعات ادبی تلقی می‌شوند. شنیدن این جمله که «من داستان‌نویس هستم و علاقه‌ی چندانی به شعر ندارم» یا «حوزه‌ی کار من، پژوهش درباره‌ی (یا تدریس) داستان کوتاه است و نه شعر»، باید تعجب‌آور باشد، زیرا همان‌گونه که از بحث‌های مطرح‌شده در کتاب حاضر روشن خواهد شد، داستان کوتاه به‌طور عام و داستان کوتاه مدرن به‌طور خاص بیشترین قرابت را با شعر دارد و نه با رمان.

در این جلد، نظریه‌های داستان کوتاه غنایی را به تفصیل معرفی

کرده‌ام و با نقد مشروح چندین داستان مدرن (همچنین تحلیل بخش‌هایی از داستان‌های متعددی که متن کامل‌شان در کتاب نیامده است) استدلال کرده‌ام که داستان کوتاه مدرن ما صبغه‌ای شعری دارد و نوشتن داستان شاعرانه (یا غنایی)، جزو توانایی‌های ذاتی یا کهن‌الگویی نویسندگان ایرانی است. سنت شعری‌ای که با سبک عراقی در سده‌های هفتم و هشتم هجری در شعرهای شاعرانی همچون سعدی، امیر خسرو دهلوی و حافظ به اوج رسید، چنان در ناخودآگاه جمعی ادیبان ایرانی جای گرفته که این سنت در دوره‌ی معاصر نه فقط با شعرهای شاعرانی مانند سهراب سپهری، بلکه همچنین با داستان‌های کوتاه نویسندگانی همچون هوشنگ گلشیری، گلی ترقی، پرویز دوائی، محمدرحیم اخوت، حسین سنایور و دیگران ادامه پیدا کرده است.

این دیدگاه روشن می‌کند که چرا برخی از صناعت‌گرایان داستان‌نویسان مدرن ما، از قبیل بیژن نجدی، شعر نیز سروده‌اند و به عنوان شاعر هم شناخته می‌شوند. فقط آن کسانی که با شالوده‌های نظری داستان کوتاه آشنا نباشند از این موضوع تعجب خواهند کرد که داستان‌نویس شاخصی مثل هوشنگ گلشیری علاوه بر نوشتن داستان کوتاه به نقد شعر نیز می‌پرداخت و کتابی با عنوان *در ستایش شعر سکوت* دارد، همچنین در زمینه‌ی ادبیات کهن ما بسیار پژوهش کرده بود و برای مثال *گلستان سعدی* را با افزودن توضیحات و مقدمه‌ای تأمل‌انگیز ویرایش کرد و علاوه بر آن مقالاتی درباره‌ی شعر کلاسیک و معاصر فارسی نوشت که در کتاب *باغ در باغ* منتشر شده‌اند. نشانی از نثر شعرگونه‌ی *تاریخ بیهقی* و نثر مسجع *گلستان سعدی* و نثر موزون *مناجات‌نامه‌ی* خواجه عبدالله انصاری را در داستان‌های شاعرانه‌ی بهترین نویسندگان ایران می‌توان یافت.

پس امیدوارم خواننده تعجب نکند از این‌که کتاب حاضر درباره‌ی داستان کوتاه است اما در این جلد غزلی از سعدی و شعرهایی از سهراب سپهری، مهدی اخوان‌ثالث، ویلیام وردزورت (شاعر انگلیسی) و ازرا پاند (شاعر آمریکایی) را تحلیل کرده‌ام و تبیینی از دیدگاه‌های تی.اس. الیوت (شاعر بریتانیایی آمریکایی‌تبار) درباره‌ی شعر و کارکرد ایماژهای شعری به دست داده‌ام. این کار همچنین تلاشی است برای ترسیم چشم‌اندازی از امکان جهانی شدن داستان کوتاه معاصر ما. شناخت ادبیات کلاسیک و پیشینه‌ی غنایی‌نویسی با مسائل جامعه‌ی معاصر، پیش‌شرط‌هایی ضروری برای دستیابی داستان کوتاه ایران به جایگاه شایسته‌اش در عرصه‌ی بین‌المللی است.

ساختار این مجلد، همچون جلد اول، مبتنی است بر معرفی نظریه و سپس کاربرد آن در نقد عملی نمونه‌هایی ممتاز از داستان کوتاه ایران. بدین‌شکل داستان کوتاه مدرن از دل محدودیت‌های رئالیسم، همچنین ویژگی‌های داستان کوتاه مدرنیستی را در فصل نخست توضیح داده‌ام. در بحث راجع به عناصر و خصوصیات داستان‌های مدرن، مکرراً نمونه‌ها و شواهدی از داستان‌های کوتاه نویسندگان ایرانی آورده‌ام تا خواننده‌ی علاقه‌مند بداند برای آشنایی بیشتر با این سبک از داستان‌نویسی به چه داستان‌هایی می‌تواند مراجعه کند. در فصل دوم، خویشاوندی داستان کوتاه با شعر غنایی، با برشمردن ویژگی‌های این نوع شعر و تحلیل نمونه‌هایی از شعر غنایی کلاسیک و مدرن، بررسی شده است. فصل سوم و چهارم به نظریه‌های داستان شاعرانه اختصاص دارد. در این فصل‌ها آراء دو نظریه‌پرداز اصلی این حوزه از مطالعات ادبی (آیلین بالدشویلر و چارلز می)، با بسط و تکمیل و افزودن نکات و مثال‌های روشنگر، توضیح داده شده و پنج داستان